
Ekonomika Slovenska v transformácii
(dosiahnuté zmeny, pretrvávajúce problémy a možné smerovanie)

Podmienky fungovania ekonomiky, ako aj celej spoločnosti, na Slovensku majú v roku 2002 diametrálne inú (vyššiu) kvalitatívnu úroveň ako v období medzi rokmi 1948 až 1989.¹ Trhové pravidlá, charakterizované dobrovoľnou výmenou tovarov a služieb medzi ponúkajúcimi (predávajúcimi) a „dopytujúcimi“ (nakupujúcimi) ľuďmi, postupne nahradili najvypuklejšie absurdnosti z „reálneho socializmu“, najmä centrálné plánované a regulované individuálne ekonomické rozhodovania.

V súčasnosti so samozrejmosťou prijímané ekonomické zákonitosti vytlačili, aj keď niektoré iba čiastočne, viaceré deformácie z predchádzajúceho spoločensko-ekonomického systému, predovšetkým:

- súkromné vlastníctvo väčšiny podnikov, finančných inštitúcií a pôsobenie samostatne podnikajúcich subjektov, konkurujúcich si na trhu nahradilo centrálné riadené verejné (štátne) podniky a jednu štátnu banku;
- spotrebiteľská možnosť takmer neobmedzeného výberu tovarov a služieb s vyššou kvalitou vymenila dovtedajšiu nedostatkovosť (respektíve obmedzenú dostupnosť) a nízku kvalitu mnohých tovarov a služieb;²
- ceny (prevažne) odrážajúce hodnotu a kvalitu jednotlivých tovarov, služieb a čiastočne aj pracovnej sily nahradili v minulosti deformované ceny, napríklad dotované ceny potravín a deformovanú cenu práce demotivačne spriemerovanými mzdami;
- intenzívnejšie a produktívnejšie využívanie ľudského kapitálu ako pracovnej sily vytlačilo jej extenzívne využívanie s nútenou plnou zamestnanosťou (a navyše s prezamestnanosťou).

Uvedené systémové iracionality a ďalšie poruchy (monopol v zahraničnom obchode a umelo udržiavané a chránené zahranično-obchodné vzťahy v rámci krajín RVHP³) sa do značnej miery odstránili, predovšetkým už v prvej fáze transformácie (v r. 1990 až 1992). Mnohé ďalšie však v rôznej podobe a intenzite naďalej pretrvávajú, napríklad *zakorenený systém "sociálneho pohodlia" s minimálnym tlakom na osobnú zodpovednosť jednotlivca*, či „mäkké finančné obmedzenie“ podnikov⁴ (spôsobujúce, že „choré konáre stále prežívajú“, aj keď postupne už menej).

¹ Poukázanie na vyššiu kvalitu ekonomického (a nielen ekonomického) prostredia v súčasnosti v porovnaní s podmienkami pred rokom 1989 prezentujú autori v úvode príspevku napriek predpokladanej samozrejmosti uvedomovania si tejto skutočnosti. Dôležitosť zdôraznenia uvedeného faktu však potvrdzuje opačné vnímanie vlastnej situácie podstatnej časti obyvateľov na Slovensku. Podľa prieskumu agentúry Focus v septembri 2001 si dokonca až 63% občanov myslí, že pred rokom 1989 sa im žilo lepšie ako v súčasnosti.

² Ponižujúce niekoľkohodinové čakania v radoch na nákup mnohých tovarov (od pomarančov až po autá) sa stali v období rokov 1948 až 1989 "akceptovaným rituálom" správania sa obyvateľov ako nakupujúcich. Obmedzenosť veľkej časti tovarov navyše "prispievala" k rozširovaniu a akceptovaniu korupčného správania sa značnej časti občanov a k získavaniu privilégií niektorých jednotlivcov. Nedostatkovosť a minimálna dostupnosť mnohých tovarov pri súčasnom raste nepredajných zásob iných tovarov boli priamym dôsledkom "umelo a byrokraticky riadenej ekonomiky zhora".

³ RVHP – Rada vzájomnej a hospodárskej pomoci – medzinárodná ekonomická organizácia (bývalých) socialistických štátov, ktorá počas svojej existencie v rokoch 1949 až 1991 koordinovala spoluprácu členských krajín (najmä v obchodnej oblasti).

⁴ „Mäkké finančné obmedzenie“, typické neexistenciou priameho vzťahu medzi získaním zdrojov a ich efektívnym využitím, bolo v období „reálneho socializmu“ do určitej miery kompenzované stranickým dohľadom. Po odstránení kontroly manažmentov podnikov komunistickou stranou po r. 1989 sa aj mierne slabnúce finančné obmedzenie začalo prejavovať v rozsiahlejšom nemorálnom správaní (osobitne v „tunelovaní“ podnikov).

Pretrvávajúce negatívne tendencie v súčasnosti

Kvalitatívna aj kvantitatívna úroveň ekonomických podmienok v súčasnosti ostáva aj preto naďalej nízka, najmä v porovnaní s očakávaniami ekonómov aj verejnosti. Nižší reálny pokrok v ekonomickej sfére v porovnaní s očakávaniami zodpovedá pohľadu na súčasnú realitu oproti východiskovému stavu v r. 1990, oproti ekonomickému rozvoju v ostatných krajinách (vrátane v transformujúcich) a predovšetkým z pohľadu porovnania so želaným stavom. Čiastočne to potvrdzuje nízka ekonomická výkonnosť, meraná ročne vyprodukovaným hrubým domácim produktom (HDP). Ekonomické subjekty vytvorili predtransformačnú úroveň HDP až po desiatich rokoch transformácie. Slovensko navyše stále značne zaostáva za ekonomicky vyspelejšími krajinami nielen v ekonomickej výkonnosti (zodpovedajúcej podľa prepočtov na 1 obyvateľa v roku 2000 iba 48% priemeru krajín EÚ a 33% výkonnosti USA), ale aj v technologickej vyspelosti a konkurenčnej schopnosti (v ktorej Slovensko dosahuje v súčasnosti necelých 44% USA).⁵ Výrazne však zaostáva aj v cenovej a mzdovej úrovni.⁶ Konkurencieschopnosť na zahraničných trhoch si tak podstatná časť subjektov udržiava prevažne nižšími cenami, a nie zvyšovanou kvalitou výrobkov.

Zaostávajúcu celkovú výkonnosť a konkurenčnú schopnosť ekonomiky Slovenska s *nízkou produktivitou práce a kapitálu* charakterizujú predovšetkým viaceré negatívne tendencie:

- nízka miera aktivity, najmä podnikateľskej a inovačnej, ekonomických subjektov a nedostatočná pružnosť a mobilita pracovných síl;
- nedostatočná efektívnosť a návratnosť investícií;
- orientácia štruktúry ekonomiky a vývozu na výrobky s nízkou mierou zhodnocovania a na produkciu náročnú na energetické a surovinové zdroje a málo náročnú na ľudské zdroje;
- vysoká miera závislosti ekonomickej výkonnosti a konkurenčnej schopnosti na niekoľkých firmách a dovozu dôležitých energetických zdrojov z jednej krajiny (z Ruska).

Nízka produktivita práce súvisí najmä s pretrvávajúcimi nedostatočnými schopnosťami súťaživosti, tvorivosti, inovatívnosti a s nízkou schopnosťou „podnikateľsky myslieť“. Lacná pracovná sila s vysokým podielom kvalitných stredoškolsky vzdelaných obyvateľov je v súčasnosti určitou komparatívnou výhodou Slovenska. Obdobne ako napríklad lacná energia je však aj lacná pracovná sila komparatívnou výhodou iba statickou a z pohľadu dlhodobo želaného trendu dočasnou. Nízke ohodnotenie práce, osobitne kvalifikovanej, nie je predpokladom využívania dynamických komparatívnych výhod (predovšetkým intelektuálneho ľudského kapitálu) a dlhodobo zlepšujúcej sa konkurencieschopnosti krajiny. Inovačnými a tvorivými schopnosťami, vzdelaním v oblasti počítačových a jazykových zručností a špecializovaným vzdelaním vysokoškolského typu navyše Slovensko výrazne zaostáva za mnohými, nielen západnými, krajinami. Pokračujúce problémy aplikovania špecializovaných znalostí zároveň prehľbuje odliv najschopnejšej a najtvorivejšej časti obyvateľov (tzv. „únik mozgov“). Nedostatočná prispôsobivosť, minimálna aktivita, nespĺňanie kritérií trhu práce na kvalitu (najmä na kvalifikačne a na vzdelanie náročnejších pracovných miestach) a „pokrivené“ rebríčky hodnôt sú však charakteristické pre prevažujúcu časť populácie v ekonomicky aktívnom veku. Vypuklejšie sa prejavujú u obyvateľov, ktorí väčšiu časť pracovného života prežili v predchádzajúcom spoločenskom systéme. Podstatným obmedzením lepšej schopnosti zamestnať

⁵ Porovnanie ekonomickej výkonnosti krajín zodpovedá prepočtom HDP na 1 obyvateľa v USD, upraveného na paritu kúpnej sily občanov (OECD, www.oecd.org, 2002). Porovnanie konkurencieschopnosti zahŕňa okrem merania ekonomickej výkonnosti aj podnikovú efektívnosť, pôsobenie vlády a úroveň efektívnosti využívania zdrojov (The World Competitiveness Yearbook, IMD, prevzaté z Domino Fórum 14/2002).

⁶ Cenová hladina na Slovensku (prepočítaná na paritu kúpnej sily obyvateľov a vyjadrená v USD) zodpovedá v súčasnosti iba približne 37% priemernej cenovej úrovne EÚ (OECD, www.oecd.org, 2002). Nízka celková komparatívna cenová hladina v SR potvrdzuje ekonomické zaostávanie Slovenska za viacerými krajinami.

sa a výraznejšie zvyšovanej ekonomickej výkonnosti je v podmienkach SR aj nízka mobilita pracovnej sily.

Obmedzenú súhrnnú ekonomickú výkonnosť a produktivitu spôsobuje aj nízka efektívnosť a návratnosť investícií. Pokračujúca zastaralá technická a technologická vybavenosť mnohých podnikov s minimálnym využitím informačných technológií a kvalifikačne náročnejšej pracovnej sily je významným limitom efektívnosti kapitálu. Hoci miera investovania, meraná podielom tvorby kapitálu na HDP, je od polovice 90. rokov mimoriadne vysoká (napríklad v r. 1998 až 38% HDP), minulé aj súčasné investície nemajú dostatočný efekt na súčasnú tvorbu celkového produktu. Vysoký podiel investícií bol aj výsledkom prehnanej investičnej aktivity verejného sektora a výsledkom „vynútených“ investícií od nadobúdateľov privatizovaného majetku⁷. Značná časť investičných aktivít nebola motivovaná trhom. Štruktúra zrealizovaných investícií je naďalej deformovaná, s prehnaným akcentom na infraštruktúrne odvetvia a s poddimenzovanosťou v odvetviach s kľúčovým vplyvom na konkurenčnú schopnosť Slovenska. Aj počas investičného boomu v druhej polovici 90. rokov smerovalo napríklad do spracovateľského priemyslu iba asi 20% všetkých investícií. Produktivita investícií je preto nízka. Je to v značnej miere dané ich zdeformovaným alokačným smerovaním, ako aj náročnosťou investičných aktivít na dovoz.

Neefektívnosť kapitálu zvyrazňuje v podmienkach Slovenska aj vysoká náročnosť produkcie na energetické a surovinové vstupy (na druhej strane nízka na ľudský kapitál) a prílišná váha (polo)výrobných na nízkom stupni spracovania. Dokonca aj najväčší vývozca zo Slovenska - Volkswagen Bratislava - je obdobne ako mnoho ďalších firiem charakterizovaný „pracou vo mzde“. Väčšina prevádzky spočíva v zmontovávaní dovezených komponentov a v následnom vývoze. Prispieva tým k zvyrazňovaniu postavenia ekonomiky Slovenska ako „montážnej dielne“ zahraničných firiem.

Podstatnou dlhodobejšie pretrvávajúcou negatívnou tendenciou je zároveň vysoká miera závislosti celkovej výkonnosti a konkurencieschopnosti ekonomiky Slovenska na niekoľkých podnikoch. Ekonomické výsledky Slovenska sú výrazne ovplyvňované práve výkonnosťou Volkswagen, a.s., ale aj Slovnaft, a.s. a U.S. Steel, s.r.o. (aj keď v súčasnosti reštrukturalizovaného z predchádzajúceho finančne „nalomeného“ podniku VSŽ). Závislosť exportnej výkonnosti na malom počte podnikov dokumentuje fakt, že aj v roku 2001 boli asi dve pätiny exportu „v réžii“ iba desiatich podnikov. „Krehkosť“ súčasnej konkurencieschopnosti v značnej miere zvyšuje dovozná „náročnosť“ vývozu a celkovej produkcie, nielen rozhodujúcich podnikov. Vysoká miera závislosti dovozu dôležitých energetických zdrojov (ropy a zemného plynu) na dovoze z jednej krajiny, konkrétne z Ruska, predstavuje navyše osobitné riziká. Môže prinavrátiť (aj keď už nie v takej miere ako v minulosti) určitú ekonomickú, bezpečnostnú, prípadne aj politickú závislosť Slovenska na Rusku.

Príčiny pretrvávania negatívnych ekonomických tendencií

Pretrvávanie (v niektorých prípadoch dokonca prehlbovanie) viacerých negatívnych tendencií a porúch zo socializmu aj po dvanástich rokoch transformácie si vyžaduje zodpovedať základnú otázku: „Aké sú hlavné príčiny výraznejšieho neodstraňovania ekonomických negatív z predchádzajúceho spoločensko-ekonomického systému?“ Kľúčové príčiny prezentujeme prostredníctvom dvoch (doplňujúcich sa a vzájomne previazaných) hodnotiacich hľadísk. Prvým sú

⁷ Podmienkou privatizácie majetku bol častokrát záväzok nových vlastníkov realizovať investície. O hodnotu týchto investícií sa znižovala kúpna cena podniku. Nerealizácia investícií by znamenala pre nového vlastníka povinnosť doplatiť rovnakú sumu. Novým vlastníkom sa preto oplátilo investovať, aj keď táto investícia nebola dostatočne efektívna.

do určitej miery objektívne faktory z minulosti (zdedené zo socializmu a neovplyvniteľné počas transformácie) a druhým sú subjektívne faktory (ovplyvniteľné v priebehu transformácie).

Objektívne príčiny - "zakorenené" deformácie zo socializmu

Deformácie zo štyridsať rokov trvajúceho centralistického systému (súvisiace predovšetkým s podstatným „pokrivením“ hodnotových postojov a ekonomických pravidiel) sú hlboko zakorenené v správaní sa mnohých obyvateľov, dokonca aj podnikajúcich. Sú pravdepodobne podstatne viac vžité a akceptované ako sa na začiatku transformácie očakávalo, možno však aj viac ako si je väčšina (vrátane intelektuálov) v súčasnosti ochotná pripustiť. Skryté deformácie a bariéry, ktoré sa dodnes celkom nepodarilo prekonať a ktoré pôsobia aj na pretrvávanie negatívnych ekonomických tendencií, charakterizovali v socializme predovšetkým:

- falošný blahobyť, potlačenie osobnej aktivity a zodpovednosti obyvateľov za svoj život;
- reálne upadajúca a zaostávajúca ekonomika so samoučelne nastavenou štruktúrou (*výroba pre výrobu, nie pre požiadavky spotrebiteľov*);
- sklon k nerovnováhe a
- pokrivené meradlá.

Občania Československej socialistickej republiky (ČSSR) žili na rozdiel od obyvateľov iných socialistických krajín v relatívnom (aj keď do značnej miery falošnom) finančnom dostatku. Štatisticky vykazované priemerné ročné tempo rastu osobnej spotreby (vyjadrenej v porovnateľných cenách) v 80. rokoch zodpovedalo v ČSSR 1,6% a v SSR 2,4% (Okáli a kol., 1999). Uvedený rast však bol každoročne nadhodnotený v priemere 2-3%-tným štatisticky nevidovaným rastom cien. Vývoj spotreby obyvateľov preto reálne stagnoval, respektíve až klesal. V neefektívne fungujúcej ekonomike s absurdne vysokým zdanením (napríklad zdanením zisku podnikov vo výške 75 až 85%) sa naviac presúvali zdroje v prospech udržania určitej (spriemerovanej) životnej úrovne. Vznikali tým manká v iných oblastiach. Prejavovalo sa to hlavne v nedostatku zdrojov na modernizáciu výrobných kapacít a v následnom narastaní technologickej medzery oproti vyspelejším západným krajinám. Stav finančnej núdze výrazne postihol technickú infraštruktúru (zastavenie výstavby cestnej siete, technické zaostávanie železníc, pomalý rozvoj telekomunikácií) i sociálnu infraštruktúru (napríklad nedostatočnú obnovu mestských centier a havarijný stav mestských sietí). Významným limitom ekonomického rastu bol výrazný predstih rastu výdavkov na verejnú spotrebu (výdavkov na školstvo, zdravotníctvo, kultúru, obranu, bezpečnosť a správu) pred rastom tvorby zdrojov v ekonomike. Verejná spotreba potom logicky odčerpávala aj prostriedky, ktoré mohli byť použité na súkromnú spotrebu alebo podnikové investície. Následne chýbajúce investície spôsobovali okrem technologického zaostávania aj zhoršovanie životného prostredia a narastajúci ekologický dlh. Dôsledkom bol neustále zhoršujúci sa zdravotný stav populácie (najmä srdcovo-cievnych a nádorových ochorení), klesajúca celková kvalita života, ako aj nízky vek dožitia.

Vyvolávanie falošného dojmu finančného dostatku a blahobytu, spolu so snahou o rovnosť a paternalistickú starostlivosť, však malo aj vážnejšie dôsledky na jednotlivcov v ich prístupe k svojmu životu. Socialistické vlády vybudovali v občanoch *kultúru závislosti* - stav očakávania pomoci pri neschopnosti alebo nechote sám zodpovedať za svoj osud a ekonomickú situáciu. Postupne to viedlo k vytvoreniu pasívnej spoločnosti, k útlmu inovatívnosti a aktivity. Deformácie v myslení a vo vzorcoch správania sa veľkej časti obyvateľstva pôsobili v reálnom socializme na limitovanú ekonomickú výkonnosť.

Potvrdením toho je aj skutočnosť, že ekonomika v roku 1989 vstupovala do transformácie ako *de facto* upadajúca ekonomika. Priemerné ročné tempo ekonomického rastu v stálych cenách dosahovalo Československo v rokoch 1981-1988 okolo 1,5%. Po odpočítaní štatisticky

nepodchytenej skrytej inflácie však reálna výkonnosť v 80-tych rokoch klesala. Socialistická ekonomika Československa tým výrazne zaostávala za (západnými) ekonomikami. Kým v medzivojnovom období patrila ekonomika ČSR medzi desať najvýkonnejších na svete (v roku 1937 dosahovala výkonnosť asi 84 % úrovne Rakúska), v roku 1990 bolo Československo svojou ekonomickou výkonnosťou až na 46. mieste (na úrovni 17% úrovne Rakúska podľa oficiálneho výmenného kurzu). K zaostávaniu ekonomickej výkonnosti v porovnaní s vyspelými ekonomikami dochádzalo obzvlášť od polovice 70-tych rokov. Československo (obdobne ako ostatné krajiny s centrálnou plánovanou ekonomikou) sa nedokázalo prispôbiť výzve na intenzívnejšie a úspornejšie využívanie zdrojov, nastolenej po „ropných šokoch“ v polovici 70-tych a na začiatku 80-tych rokov. Nedostatočnú adaptáciu zvyrazňovali aj finančne náročné zbrojárske programy.

Prejavom nízkej adaptačnej schopnosti vtedajšieho hospodárstva na vývojové trendy vo svete bolo znižovanie jeho finálneho výsledku z celkovej produkcie. Naopak, dochádzalo k sústavnému narastaniu podielu výrobných vstupov (vstupov)⁸. Neúspešnosť investičných injekcií do ekonomiky, „s nenásytným hladom“ po výrobnej spotrebe, spôsobovali jej vstup do bludných kruhov. Fungovanie hospodárstva tým bolo čoraz viac postavené pre udržiavanie vlastného chodu ako pre uspokojovanie potrieb obyvateľstva. Štruktúra výroby v systéme centrálnou plánovanej ekonomiky vtlačala zaostalé črty aj do štruktúry spotreby a životného štýlu obyvateľstva. Kvalita exportovanej produkcie zároveň stále viac zaostávala za kvalitou rovnakých komodít, obchodovaných na svetovom trhu. Prejavovalo sa to aj v nepriaznivom vývoji cien vyvázaných tovarov.

Permanentným javom vývoja socialistickej ekonomiky bola aj nerovnováha,⁹ ktorá sa prejavovala predovšetkým ako prevaha dopytu nad ponukou. Nerovnováha sa v rôznej miere objavovala na vnútornom spotrebiteľskom „trhu“ (kde bola relatívne mierna, pretože domácnosti mali na rozdiel od podnikov tvrdé rozpočtové obmedzenia), ako aj na „trhu“ výrobných vstupov a „trhu“ investícií. Jednou formou nerovnováhy bola štruktúrna nerovnováha (nedostatkovosť v niektorých komoditách a pritom rast nepredajných zásob v iných). Dochádzalo k realizácii peňažných prostriedkov v tieňovej ekonomike, kde sú ceny podstatne vyššie. Štruktúrna nerovnováha viedla prevažne ku skrytej inflácii. Inou formou bola globálna nerovnováha - situácia, keď celková ponuka tovarov (výroba) nepokrývala voľne dostupné príjmy obyvateľov. Štruktúra tejto ponuky sa výrazne odlišovala od preferencií spotrebiteľov. Tieňová ekonomika fungovala (a čiastočne aj naďalej funguje) ako špecifický rovnováhotvorný mechanizmus.

Vnútorne zabudované nerovnovážne „stimuly“ viedli v období reálneho socializmu kvôli ochote spotrebiteľov nakupovať aj výrobky menej kvalitné a menej lacné k zhoršovaniu kvality, k nevhodnej štruktúre výroby a k skrytému zvyšovaniu cien. Makroekonomická nerovnováha v socialistickej ekonomike sa nemohla prejaviť napríklad oficiálnou infláciou a schodkom zahraničnoobchodnej bilancie. Prežívala vo svojej latentnej podobe. Inflácia sa preto vyskytovala v niektorej zo svojich podôb (napríklad ako skrytá alebo potlačovaná), aj keď to zo štatistických publikácií nebolo celkom zrejmé.

Administratívne stanovené ceny do r. 1989 neboli kritériom pre racionálne a efektívne využívanie zdrojov v ekonomike. Medzi veľkoobchodnými a maloobchodnými cenami sa

⁸ Podiel medzispotreby (vtedajším slovníkom výrobných vstupov) na celkovej produkcii (spoločenského produktu) v ČSSR narástol z 52,6% r. 1960 až na 63,3% v r. 1988 (Štatistická ročenka ČSFR 1991).

⁹ Termín nerovnováha však treba pri hodnotení „socialistickej ekonomiky“ vnímať s vedomím, že neexistoval funkčný trh a neexistoval ani kľúčový nástroj trhu vo forme rovnováhotvorných cien. Rozhodujúcim kritériom tvorby plánu bolo materiálové vybilancovanie (ako istá náhrada pojmu rovnováha).

prehlbovala odtrhnutosť. Maloobchodné ceny výrobkov sa odkláňali od nutných nákladov. Zahŕňali v sebe značne diferencovanú daň z obratu (existovalo okolo 1500 sadzieb tejto dane), prípadne dotácie zo ŠR. Deformovaná cenová sústava bola výsledkom uplatňovania princípov cenovej politiky, ktoré uprednostňovali sociálnu funkciu maloobchodných cien. Na ich základe sa pri určitom zoslabení úlohy miezd prenášali hlavné úlohy pri formovaní životnej úrovne obyvateľstva na maloobchodné ceny. Cenová liberalizácia po zmene systému umožnila väčšine cien plniť svoju základnú funkciu meradla vzácnosti. Pri niektorých významných komoditách sa však v celom doterajšom priebehu transformácie nevyriešila otázka, či tieto ceny budú meradlom vzácnosti alebo nástrojom sociálnej politiky vlády. Neracionalita cenového systému a cenové deformácie naďalej deformovali štruktúru aktivít v hospodárstve, podporovali aktivity energeticky náročné (teda zastaralé a aj ekologicky náročnejšie). Deformované meradlá vzácnosti boli aj v priebehu transformácie jednou z bariér rýchlejšej reálnej reštrukturalizácie hospodárstva. Ekonomické subjekty si privykli na to, že niektoré „ceny“ sú nástrojmi sociálnej politiky a odmietajú ich chápať ako ceny.

Subjektívne príčiny – neprispôsobenie sa zmeneným podmienkam

"Zdedené" deformácie (napríklad v myslení) z obdobia centrálne plánovanej ekonomiky však naďalej pretrvávajú, aj keď v modifikovanej podobe. Jednotlivé subjekty (zamestnanci, zamestnávateľia, podnikatelia a vláda) ich zatiaľ neboli schopné výraznejšie odbúrať. Nedokázali sa dostatočne prispôbiť predovšetkým kvalitatívne zmeneným podmienkam. Značná časť občanov výraznejšie nezmenila vžitú návyky zo socializmu. Žiadna slovenská vláda zároveň nedokázala významnejšie riešiť kľúčové problémy ekonomiky a neuskutočnila zásadné a komplexne smerované ekonomické reformy. Jednotlivé vlády (osobitne vlády menej demokraticky orientované, napríklad vláda v r. 1995 až 1998) navyše svojimi konkrétnymi opatreniami umocňujú všeobecne akceptovaný relativizmus hodnôt a *prispôsobovanie sa požiadavkám trhu iba de jure*, nie de facto. Pretrvávajúce negatívne tendencie sú preto čoraz viac prehlbované existenciou „začarovaného kruhu“ deformácií v myslení a rozhodovaní občanov ako voličov, vlád a spätne občanov ako ekonomických subjektov.

Deformácie v myslení spočívajú v preceňovaní možností vlády a v skreslenom pohľade na jej úlohy v ekonomike, v nedôvere voči individuálnej (ekonomickej) slobode, osobnej zodpovednosti a podnikaniu, ako aj voči dodržiavaniu principiálnych morálnych hodnôt. Negatívnymi prejavmi takýchto (minimálne slabších) deformácií je pokračujúce spoliehanie sa obyvateľov na rozhodnutia vlády a časté zvolenie nedostatočne demokraticky a/alebo „protrhovo“ orientovaných politických strán. Deformácie v myslení občanov zvyrazňujú pretrvávajúce deformácie v ekonomickom systéme (aj keď postupne viac slabnúce ako deformácie v myslení). Podstatnejšiemu minimalizovaniu deformácií v ekonomickom systéme však bránia práve nedostatočne reformne „naladené“ vládne politické strany.

Jednotlivé vlády zatiaľ systémovjšie neriešia podstatu problémov v ekonomike, spočívajúcu predovšetkým v troch (vzájomne sa prelínajúcich) problémoch:

- „veľká“, centralizovaná a nehospodárna verejná správa¹⁰, značne zasahujúca a finančne zaťažujúca ostatné, osobitne podnikateľské, subjekty;
- neprehľadné a nejednotné „pravidlá hry“ podnikania a konkurencie pre subjekty na trhu;
- nízka morálka v ekonomických procesoch a jej všeobecné akceptovanie.

¹⁰ Verejná správa (general government) zahŕňa v podmienkach SR ústredné rozpočtové organizácie v štátnom rozpočte, štátne účelové fondy, privatizačné fondy (Fond národného majetku a Slovenský pozemkový fond), Slovenskú konsolidačnú, a.s., fondy sociálneho zabezpečenia (Sociálnu poisťovňu, Národný úrad práce a zdravotné poisťovne) a miestnu správu (obce).

Verejná správa prerozdeľuje na Slovensku stále takmer polovicu z vytvorených zdrojov v ekonomike. Verejné výdavky sa navyše medziročne neznižujú. Jednotlivé subjekty verejnej správy obmedzujú a supľujú ostatné ekonomické subjekty v ich potenciálnych aktivitách. *Vlády na Slovensku neuskutočnili reformu verejných výdavkov*, smerujúcu k zníženiu ich váhy a k ich reštrukturalizácii. „Prispievajú“ tým prehľbovaniu "závislosti" občanov od vlády (v širšom chápaní verejnej správy). Vysoká miera centralizácie spravovania verejných financií navyše predlžuje "akceptovanie závislosti občanov na cudzích zdrojoch" a udržiava ich ďaleko od kontroly verejných financií.¹¹ *Vlády neurobili finančnú decentralizáciu verejných financií*. Prehľbujúca sa závislosť občanov od vlády, a v dôsledku toho ich pasivita, je typická napríklad pre sociálnu sféru. *Vlády sa neodhodlali k reformám v sociálnej sfére, predovšetkým v dôchodkovom, zdravotnom a školskom systéme*. Verejná správa na Slovensku zároveň nepriaznivo zasahuje do podnikateľského prostredia a mení podmienky na trhu každoročne objemovo významnými dotáciami. Konkurenčné prostredie deformuje najmä priamymi dotáciami poľnohospodárskym subjektom, ako aj rôznymi formami „nepriamych dotácií“ (napríklad donedávna niektorým bankám). Selektívne zvýhodňujúce dotácie vybraným subjektom demotivujú ostatné, zväčša prosperujúce, podnikateľské subjekty. *Vlády neznižujú dotácie podnikateľským subjektom a výraznejšie nestransparentnili dotačnú politiku*.

Na financovanie objemovo značných verejných výdavkov sa naďalej „udržiavajú“ vysoké sadzby daní a príspevkov na sociálne zabezpečenie.¹² Dôsledkom je nadmerné daňové a odvodové zaťaženie ekonomických subjektov, ktoré vplyva na zvyšovanie ich nákladov. Najmä daňami z príjmov následne odčerpáva ich potenciálne voľné finančné zdroje. *Vlády neuskutočnili zásadnú daňovú reformu*, smerujúcu k podstatnejšiemu zníženiu daňového a odvodového zaťaženia ekonomických subjektov a k sprehľadneniu a zjednodušeniu daňového systému. Verejná správa tak brzdí tvorbu súkromných úspor a investícií, tým aj zrýchlenie dynamiky súhrnnej produktivity. Problém prehľbuje každoročná, objemovo významná, potreba financovania deficitov verejnej správy. Priamym dopadom je zvyšovanie verejného dlhu, ktoré bude v nasledujúcich rokoch pôsobiť na rast úrokových výdavkov a ďalšie problémy s celkovým ročným hospodárením verejnej správy. Jednotlivé vlády tým „prenášajú“ súčasné finančné problémy vo verejných financiách do budúcnosti. Predkladajú nasledujúcim platiteľom daní "nezaplatený účet", navýšený o úroky. *Vlády na Slovensku nedokázali zlepšiť hospodárenie s verejnými financiami a zastaviť trend narastajúceho verejného dlhu*.

Prehľadné pravidlá pre podnikanie tiež nie sú v súčasnosti stále vytvorené. „Pravidlá hry“ navyše častokrát neplatia pre všetky subjekty rovnako. „Prispievajú“ k tomu zákonné možnosti pre výnimky a uplatňovanie viacerých selektívnych nástrojov. Praktickými príkladmi selektívnych zvýhodnení sú nielen dotácie, ale aj daňové úľavy a odpustenia daní, poskytovanie vládnych záruk, prípadne špeciálnych výhod pre niektorých investorov. Práve „podpora“ veľkých podnikov konzervuje v dlhodobejšom horizonte nerovnosť šancí subjektov na trhu. Osobitným problémom bolo a z časti aj je zvýhodňovanie vládou kontrolovaných podnikov a finančných inštitúcií, prípadne iných subjektov rôznymi formami „napojených“ na politických predstaviteľov (príklad Devín banka). *Vlády výraznejšie neznižujú rozsah regulácie trhu a konkurencie*. Ďalším

¹¹ Potvrdením skutočnosti, že naďalej nedošlo k finančnej decentralizácii, a tým aj k podstatnejšej demokratizácii a priamejšej kontrole verejných financií sú údaje o aktuálnej miere centralizácie daňových príjmov, ako aj nerozhodnutie vlády o ich významnejšom prenesení na miestnu správu. Podiel ústrednej správy na daňových príjmoch zodpovedal v r. 2001 až 92,2%, zatiaľ čo podiel miestnej správy iba 7,8%.

¹² Predovšetkým sadzby príspevkov na sociálne zabezpečenie (zahŕňajúce v podmienkach SR sadzby príspevkov na dôchodkové, nemocenské a zdravotné zabezpečenie a poistenie v nezamestnanosti) vo výške 50,8 % z hrubej mzdy sú nadmerne vysoké. Zodpovedajú o 3,3 percentuálneho bodu vyššej sadzbe ako v ČR, o 9,8 percentuálneho bodu vyššej ako v Maďarsku a dokonca až o 26 percentného bodu vyššej sadzbe ako je priemerná sadzba v krajinách OECD (odhad za krajiny OECD na základe prepočtov MMF, pozri IMF, 2000).

problémom podnikania na Slovensku, konkrétne podnikania obchodných spoločností, je nedostatočná ochrana minoritných akcionárov, vytvárajúca bariéru rozvoja kapitálového trhu. Nerovnosť šancí podnikania a povinnosti výstupu z trhu v prípade zlyhania „umocňovali“ svojou (ne)činnosťou kontrolné inštitúcie – dozor nad kapitálovým trhom a bankový dohľad. Podstatným problémom pre podnikateľské subjekty, najmä pre malé a stredné, je celkovo pretrvávajúca neistota, spojená s nízkou vymáhateľnosťou práva. Súvisí s nepružným a zdĺhavým procesom súdnych konaní, nedostatočne účinným zákonom o konkurze a vyrovnaní a so značnou mierou korupcie v súdnictve. *Vlády nezabezpečili reálne zlepšenie vymáhateľnosti práva.*

Možnosti rozvinutia trhového, reálne konkurenčného, prostredia a jeho prirodzených výhod limituje na Slovensku rozmáhajúca sa nízka morálka v ekonomických procesoch (obdobne ako v celej spoločnosti). Prejavom relativizovania všeobecne platných morálnych hodnôt je napríklad „tunelovanie“ podnikov vlastnými manažmentami a nízka platobná disciplína. Tieto rozšírené negatívne javy (ktoré sa stali „normou správania“ sa) priamo súvisia aj s nedostatkom mechanizmov, ktoré by automaticky eliminovali z rozhodovacích procesov ľudí s nízkou morálkou. Osobitnými a zvlášť nebezpečnými sú rozšírené podoby (politickéj) korupcie a klientelizmu. Politické rozhodovania sú navyše pod tlakom rôznych záujmových skupín, ktoré majú k dispozícii značné objemy peňazí. „Vhodnými korupčnými klímami“ na Slovensku sú aj možnosti rozsiahlych rozhodovaní zamestnancov verejnej správy vo vzťahu k podnikateľským subjektom (napríklad v zdĺhavom procese poskytovania registrácií podnikateľom, v súdnych sporoch, či v poskytovaní licencií). Môžu výrazne limitovať akúkoľvek snahu o vytvorenie legislatívneho rámca na slobodné podnikanie a na vynucovanie práva. Rôzne formy korupcie vo vzťahoch verejnej správy a občanov sú však tiež rozšírené. Typickým príkladom je dlhodobá zakorenená korupcia v zdravotníctve. Zdravotníctvo pritom trpí nedostatkovosťou zdrojov napriek tomu, že občania platia objemovo značné povinné odvody. *Jednotlivé vlády neznižili korupciu a nevytvorili podmienky pre minimalizovanie možnosti jej vzniku a šírenia.* Vysoká miera tolerancie voči korupcii na Slovensku¹³ je navyše rizikom jej ďalšieho prehlbovania v budúcnosti.

Vlády na Slovensku nielenže neuskutočňujú ekonomické reformy (respektíve niektoré uskutočňujú iba v oklieštenej podobe), svojimi opatreniami však v mnohých prípadoch zhoršujú ekonomické podmienky. Príkladom toho je práve rozšírenie politickej korupcie a klientelizmu, zvýhodňovanie niektorých podnikateľských subjektov (napríklad vybraných bánk)¹⁴ a zhoršovanie hospodárenia s verejnými financiami. Viacerými prijatými zákonmi vlády (osobitne vlády menej demokraticky orientované) v priebehu transformácie viac škodili a škodia ako pomáhajú vytváraniu štandardného ekonomického prostredia. Medzi takéto možno zaradiť zákon o revitalizácii a zákon o strategických podnikoch, prijaté v období predchádzajúcej vlády a zákon o štátnej a verejnej službe a zákonník práce, prijaté v období súčasnej vlády.

¹³ Podľa prieskumov GFK Praha považuje 48% obyvateľov Slovenska úplatky za úplnú samozrejmosť, ktoré musí dávať každý, kto chce prežiť a až 80% respondentov si myslí, že súčasná vláda nemá skutočný záujem postihovať korupciu (Ekonom 42/2001).

¹⁴ Najvypuklejším príkladom bola „podpora“ Devín banky, ktorá mohla vymáhať vládne dlhy v zahraničí napriek jej problémom s plnením kritérií bankovej činnosti. Závažným morálnym hazardom bol tiež prístup vlády k Všeobecnej úverovej banke, Slovenskej sporiteľni a Investičnej a rozvojovej banke. V období predchádzajúcej vlády mali uvedené banky možnosť masívne poskytovať úvery "blízkym" klientom a v období súčasnej vlády došlo prevzatíu týchto nesplácaných úverov v objeme 105 mld. Sk. Vládou kontrolované banky dostali navyše aj zaplatené úroky z uvedených úverov. Splácanie "zlých" úverov aj s úrokmi sa tým prenieslo na platiteľov daní (nielen v súčasnosti, ale aj do budúcnosti).

Rámcové očakávania a podstatné predpoklady dlhodobejšieho ekonomického rozvoja

Rámcové očakávania

Vnútrotný potenciál dlhodobejšieho ekonomického rozvoja sa pravdepodobne v priebehu nasledujúcich niekoľkých rokov na Slovensku nevytvorí. Predpokladá sa mierne vyšší ekonomický rast oproti súčasnosti, súvisiaci s nárastom prílevu priamych zahraničných investícií (najmä v dôsledku zvýšenej medzinárodnej dôveryhodnosti a bezpečnosti Slovenska ako člena NATO a EÚ). Ešte výraznejšiemu prílevu zahraničného kapitálu však bude brániť nedostatočne dôsledné vytváranie podmienok pre motivačné podnikateľské prostredie. Prienik zahraničného kapitálu na Slovensko napriek tomu prispeje nielen ku skvalitneniu manažmentu riadenia podnikov, ale čiastočne aj k zlepšeniu „podnikateľskej kultúry“. Nemožno však očakávať, že „dovezené“ pravidlá budú väčšinou domácich subjektov akceptované a že sa s nimi stotožnia.

Slovensko bude v strednodobom horizonte stále zaostávať v ekonomickej výkonnosti, produktivite, konkurenčnej schopnosti, technologickej vyspelosti a aj v cenovej a mzdovej úrovni za ekonomicky vyspelými krajinami. Značný rozdiel ekonomickej výkonnosti Slovenska v porovnaní s priemerom súčasnej pätnásťčlennej EÚ sa v priebehu niekoľkých rokov iba nepatrne zmenší.¹⁵ Zaostávanie v celkovej ekonomickej výkonnosti a konkurenčnej schopnosti Slovenska sa však bude prehlbovať za ekonomicky najvyspelejšími krajinami (napríklad za USA a Luxemburskom), ale pravdepodobne aj za dynamicky sa rozvíjajúcimi krajinami v ostatných rokoch (napríklad za Írskom a Fínskom). Kapitálový trh bude naďalej nerozvinutý a zaostávajúci nielen za západnými kapitálovými tržmi, ale napríklad aj za maďarským a poľským kapitálovým trhom.

Súčasnú negatívnu tendenciu budú prinajmenšom v nasledujúcich niekoľkých rokoch naďalej pretrvávajúť v takmer nezmenenej podobe. V hodnotových postojoch, v spôsobe myslenia a v zažitých vzorcoch správania sa subjektov nedôjde k závažnej zmene. Miera ekonomickej aktivity, osobnej zodpovednosti a mobility pracovných síl bude stále na Slovensku nízka. Spolu so zaníkaním viacerých domácich firiem (v dôsledku zvýšeného konkurenčného tlaku zahraničných firiem, aj v kontexte existencie jednotného vnútorného trhu EÚ) bude vplývať na pretrvávajúcu vysokú mieru nezamestnanosti, osobitne v niektorých regiónoch. Neschopnosť alebo neochota značnej časti obyvateľstva prebrať na seba zodpovednosť za svoj ekonomický osud bude naďalej pretrvávajúť. Významný podiel nezamestnateľných osôb zostane v priebehu nasledujúcich niekoľko rokov tiež problémom. Produkcia a vývoz Slovenska budú v strednodobom horizonte naďalej orientované na výrobky s nízkou pridanou hodnotou, náročné na suroviny a energetické vstupy. Celková konkurenčná schopnosť bude stále udržiavaná viac nižšími cenami ako zvyšovanou kvalitou výrobkov. Významne bude determinovaná niekoľkými väčšími podnikmi a vysokou náročnosťou na dovoz.

Konzervovanie viacerých negatív v ekonomike Slovenska bude pravdepodobne spôsobované pôsobením vlád zvolených vlád v r. 2002 a 2006 – ich minimálnou schopnosťou a/alebo ochotou uskutočňovať komplexné a zásadné ekonomické reformy a riešiť podstatné problémy ekonomiky. Neočakáva sa, že vlády na Slovensku budú v najbližších niekoľkých rokoch spĺňať súčasne kritérium jednoznačne demokratickej, „protrhovej“ a „proreformnej“ orientácie s kritériom „akcieschopnosti“ a hodnotovej príbuznosti vládnych politických strán.¹⁶ Vlády sa pravdepodobne

¹⁵ Predpokladá sa, že 48%-tná ekonomická výkonnosť Slovenska z priemeru ekonomickej výkonnosti krajín EÚ v roku 2000 by sa mohla zvýšiť iba na približne 54% v roku 2007.

¹⁶ V intenciách najpravdepodobnejšieho vývoja sa uvažuje o dvoch alternatívach zložených vlád. Jednou je predpoklad, že vlády budú zložené zo širších koalícií, čo „prispeje“ nielen k pretrvávaniu neštandardizácie jednotlivých

nedokážu „vo vnútri“ dohodnúť na výraznejšom znížení prílišnej váhy verejných financií v ekonomike. K podstatnejšej reforme verejných výdavkov (či už napríklad v dotáciách alebo vo výdavkoch na sociálnu sféru) nedôjde. Vysoké daňové a odvodové zaťaženie ekonomických subjektov (napriek pravdepodobnému zníženiu) bude s najväčšou pravdepodobnosťou tiež pretrvávajúť. Celkové hospodárenie s verejnými financiami sa bude zlepšovať iba nepatrne. Budú ho limitovať tlaky, presunuté zo súčasnosti (napríklad náklady na reštrukturalizáciu vybraných bánk) a finančné tlaky súvisiace so vstupom do EÚ.

Minimalizovanie vplyvu rôznych foriem nedokonalkej konkurencie, aj v súvislosti s predpokladaným vstupom viacerých väčších zahraničných firiem na trh v SR, tiež nie je možné očakávať. Reálna vymáhateľnosť práva sa pravdepodobne v priebehu niekoľkých rokov viditeľnejšie nezvýši. Riešeniu nízkej vymáhateľnosti práva bude v praxi brániť napríklad pretrvávajúca korupcia v súdnictve. Tá bude pravdepodobne súvisieť s pokračujúcim celospoločenským problémom nízkej morálky (a jej akceptáciou), ktorá bude aj naďalej závažným limitom ekonomického rozvoja. Neformálne „pseudo-pravidlá“ budú v nasledujúcich niekoľkých rokoch podstatne ovplyvňovať ekonomické procesy na Slovensku.

Podstatné predpoklady dlhodobejšieho ekonomického rozvoja¹⁷

Napriek predpokladanému výraznejšiemu nezlepšovaniu ekonomických podmienok v najbližších rokoch, reálna možnosť významného kvalitatívneho posunu aj z vnútorných síl v dlhodobejšom horizonte existuje. Príkladmi „ciest“ ako dosiahnuť dynamickú, konkurencieschopnú a vzdelanú krajinu je v celosvetovom porovnaní niekoľko. Pre Slovensko má opodstatnenie sa porovnať najmä s malými krajinami, ktoré ešte pred niekoľkými (desiatkami) rokov boli v medzinárodnom meradle ekonomicky zaostalejšie a chudobnejšie, v súčasnosti však dosahujú vysokú výkonnosť a patria medzi najviac sa dynamicky rozvíjajúce a konkurencieschopné ekonomiky. Príkladmi môžu byť Írsko, Fínsko, Nový Zéland a z transformujúcich sa krajín napríklad Estónsko. Uvedené krajiny dosahujú vo svete aj popredné miesta v miere ekonomickej slobody.¹⁸ Obdobná cesta si však v podmienkach Slovenska bude pravdepodobne vyžadovať dlhšie časové obdobie a bude podmienená existenciou mnohých predpokladov.

Dlhodobejšie udržateľný ekonomický rozvoj Slovenska je predovšetkým závislý od vytvorenia systémových podmienok pre neustály reálny rast produktivity s čo najväčším priblížením sa k uplatňovaniu princípov fungovania trhu, ekonomickej slobody a osobnej zodpovednosti, s jasnými vlastníckymi vzťahmi (vrátane ochrany súkromného vlastníctva) a s rovnosťou šancí. Nevyhnutnými predpokladmi je tiež čo najväčší prístup k vzdelaniu a poznatkom (a schopnosti na ich využitie), osobitne k poznatkom v špecializovaných odboroch, náročných na ľudský a technologický kapitál. Schopnosti ich aplikovania v praxi budú podstatné pre vnútorný potenciál pozitívnej zmeny ekonomickej výkonnosti.

politických strán a politického systému, ale najmä k ich ťažkopádosti a nedostatočnej efektívnosti v rozhodovaniach. Druhou (aj keď menej pravdepodobnou) alternatívou je zostavenie vlády (resp. vlád) s menej demokraticky orientovanými politickými stranami a s autokratickým prístupom. Možno sa stotožniť aj s úvahou (Petra Zajaca), že po širokospektrálnej vláde „bahennej demokracie“ zvolenej v r. 2002, si môžu menej demokraticky a viac autokraticky zamerané politické sily upevniť svoj vplyv, prinajmenšom v parlamente.

¹⁷ Cieľom nie je prezentovať komplexný súbor konkrétnych opatrení hospodárskej politiky vlády. Autori sa zamerali „iba“ na podstatné predpoklady ekonomického rozvoja Slovenska.

¹⁸ Podľa výsledkov celosvetového porovnania indexu ekonomickej slobody za rok 2001 (The Fraser Institute) sa napríklad Nový Zéland umiestnil na 3. mieste, Írsko na 6. mieste, Fínsko na 14. a Estónsko na 36. mieste, zatiaľ čo Slovensko na 68. mieste (NFAH, pozri Thomay, 2001).

Hlavnými predpokladmi dlhodobejšieho ekonomického rozvoja je najmä plnenie nasledovných, vzájomne sa prelínajúcich, cieľov :

- podstatné zníženie úlohy verejnej správy a miery prerozdelenia prostriedkov v ekonomike, pri jej súčasnej racionalizácii a decentralizácii;
- vytvorenie a dodržiavanie prehľadných a jednotných “pravidiel hry” podnikania a konkurencie na trhu;
- minimalizovanie možností vzniku a šírenia nemorálneho správania, osobitne korupcie, klientelizmu a ich “pseudo-pravidiel”.

Podstatné zníženie „veľkosti“ verejnej správy a miery prerozdelenia prostriedkov v ekonomike, by malo byť smerované k zabezpečeniu úloh, ktoré jej v demokratickej spoločnosti s trhovou ekonomikou principiálne prináležia (zabezpečovanie legislatívy a súdnictva, zahraničných vecí krajiny, obrany a bezpečnosti občanov, sociálneho štandardu objektívne znevýhodnených občanov a ochrany a vzdelania detí). Verejná správa má byť podstatne menšia, hospodárnejšia a decentralizovanejšia. Má však byť súčasne efektívnejšia a silnejšia v činnostiach, ktoré jej má zabezpečovať (napríklad v súdnictve).

Redukovanie rozsahu činnosti a zasahovania verejnej správy do reálnej ekonomiky a jej zefektívnenie si bude vyžadovať najmä:

- výrazné zníženie váhy verejných výdavkov, osobitne odstraňovaním foriem zasahovania vlády do podnikateľského prostredia (predovšetkým dotácií, záruk za úvery, resp. iných selektívnych nástrojov), znižovaním a racionalizáciou výdavkov na spotrebu verejnej správy (na objem miezd a na nákup tovarov a služieb) a znižovaním výdavkov na sociálne transfery, (v nadväznosti na reformy v systéme financovania sociálnej sféry a v rámci nich prenesenia váhy na súkromný pilier);
- významné zníženie daňového a odvodového zaťaženia, predovšetkým znížením sadzieb daní z príjmov právnických aj fyzických osôb, znížením príspevkov na sociálne zabezpečenie a prenesenie váhy na nepriame dane (najmä DPH);
- sprehľadnenie a zjednodušenie daňového systému, vrátane odstraňovania selektívnych nástrojov v daňovom systéme (napríklad rôznych sadzieb v rámci tej istej dane, či iných selektívnych zvýhodnení a výnimiek);
- dosiahnutie a dodržiavanie (princípu) vyrovnaného ročného hospodárenia (resp. deficitné hospodárenie umožňovať iba v prípade nepredvídaných externých vplyvov), zastavenie narastania verejného dlhu a jeho postupné znižovanie (primárne vo vzťahu k HDP);
- podstatné decentralizovanie verejnej správy (vrátane prenesenia financií) na územné samosprávy.

Výrazným znížením váhy verejnej správy v ekonomike a následne podstatným znížením daňového a odvodového zaťaženia by sa malo prispievať k ponechaniu väčšej časti vytvorených zdrojov v súkromnej sfére, vrátane zvyšovania čistých miezd. Zvýšenie voľných finančných prostriedkov by umožňovalo nárast súkromných úspor a investícií a tvorbu nových pracovných miest. Tým by sa podporovalo zvyšovanie (ekonomickej) slobody a osobnej zodpovednosti subjektov a ich podnikateľskej aktivity.

Významný pokles miery prerozdelenia prostredníctvom verejných financií by mal následne „podporiť“ riešenie ďalších dvoch kľúčových problémov v ekonomike SR – neprehľadné a nejednotné pravidlá pre podnikanie a rozmáhajúcu sa korupciu.

Odstraňovanie priameho zasahovania verejnej správy do podnikateľského prostredia (najmä prostredníctvom dotácií, poskytovania záruk za úvery a poskytovania licencií) nie je pre vytvorenie

prehľadných a jednotných pravidiel na trhu postačujúce. Cieľová prehľadnosť a jednotnosť legislatívnych „pravidiel hry“, tým aj rovnosť šancí v podnikaní, si navyiac vyžaduje:

- zjednodušenie, sprehľadnenie a zjednotenie kritérií pre možnosť vstupu na trh;
- minimalizovanie foriem nedokonalkej konkurencie (monopolných a iných dominantných postavení);
- výrazné obmedzenie miery regulácie (predpisov, opatrení a podobne) na trhu, osobitne na trhu práce;
- zabezpečenie (legislatívnych) podmienok pre vymáhateľnosť práva, vrátane efektívnych súdov;
- zabezpečenie nespochybniteľnej ochrany a práv minoritných akcionárov;
- posilnenie kritérií výstupu subjektu z trhu v prípade jeho zlyhania.

Výrazné zníženie vplyvu verejnej správy v ekonomike, redukovanie regulácie trhu a vytvorenie transparentných a rovnakých pravidiel podnikania a rozhodovacích a výberových procesov by v značnej miere prispelo k minimalizovaniu príležitostí ku korupcii. Podporným cieľom by mal byť tlak na znižovanie vplyvu úzkych lobistických záujmových skupín, osobitne nelegálnych. Dosiahnutie cieľov minimalizovania korupcie si vyžaduje aj zmenu neformálnych pravidiel smerom k praktickému každodennému dodržiavaniu etických hodnôt a aktívnej netolerancie voči korupcii. To však zodpovedá niekoľko generáčnemu procesu.

Podstatnými predpokladmi dosiahnutia uvedených cieľov ekonomickej stratégie bude zlepšovanie súhrnnej schopnosti ľudského kapitálu, najmä vyššia kvalita pracovnej sily (vrátane schopnosti aplikovania „nových“, osobitne informačných, technológií). Udržiavanie stabilného menového prostredia, minimálnych vnútorných a vonkajších ekonomických nerovnováh a efektívne fungovanie finančného trhu a pružného trhu práce sú tiež nevyhnutnými podmienkami ekonomickeho rozvoja. Osobitným predpokladom je však aj politický vývoj, podložený „proreformným“ a „protrhovým“ zameraním jednotlivých vlád.

Podmienkou úspešnosti ekonomickeho rozvoja Slovenska by mala byť realizácia dlhodobejšie ponukovo orientovanej ekonomickej stratégie, zameranej všetkými opatreniami k podpore spoločného cieľa – k podpore súkromných úspor a súkromných investícií. Obdobne komplexne nasmerované ekonomické reformy dokázali v praxi presadiť napríklad konzervatívne orientované vlády v USA, vo Veľkej Británii, prípadne v Írsku. Dôležitými podmienkami úspešnosti bude aj schopnosť vysvetľovania opodstatnenosti a správnosti súboru opatrení občanom tak, aby boli nimi akceptované. Významnú úlohu bude zohrávať aj schopnosť prekonávať odpor niektorých záujmových skupín (napríklad poľnohospodárov a odborárov) a prípadný tlak EÚ (ktorá môže mať snahu brzdiť „odvážnejšie“ a jednoznačne trhovo orientované ekonomické reformy). Podmienkami pozitívneho smerovania, nespochybniteľného "jednoduchým" striedaním vlád by mohla byť ústavná garancia viacerých z navrhovaných riešení, napríklad vyrovnanosti hospodárenia s verejnými financiami (respektíve striktného vymedzenia prípustnosti celkového deficitu) a obmedzenia zvyšovania verejných výdavkov.

Literatúra

1. Fisher, S. – Sahay, R. : The Transition Economies After Ten Years. IMF Working Paper. IMF 2000.
2. Gonda, P. : Ekonomická výkonnosť a konkurencieschopnosť krajiny. In : Slovensko 2015 (pracovná verzia kapitoly pripravovanej publikácie). Bratislava, február 2002.
3. Gonda, P. : Verejné financie. In : Slovensko 2001. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava. 2001.
4. Kornai, J. : Transformační recese, Politická ekonomie 5/1994.
5. IMF: Balancing Fiscal Priorities Slovakia's Challenges for the Future. Article IV. Consultation Mission, Bratislava, IMF 2000.
6. Morvay, K. : Celkový makroekonomický vývoj. In Marcinčin, A. – Beblavý, M. : Hospodárska politika 1990 – 1999. Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu. Bratislava. 2000.
7. Morvay, K. – Gonda, P. – Trh práce, zamestnateľnosť a zamestnanosť. In : Slovensko 2015 (pracovná verzia kapitoly pripravovanej publikácie). Bratislava, február 2002.
8. Okáli, I. a kol.: Zhodnotenie doterajších výsledkov transformačného procesu v slovenskej ekonomike, náčrt jeho otvorených problémov a ďalšieho postupu z hľadiska úloh hospodárskej politiky. Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, Bratislava 1999.
9. Zemanovičová, D. : Ekonomická transformácia v SR po 10 rokoch, Finance a úvěr 50/2000.
10. Thomay, M. : Index ekonomickej slobody. NFAH. Bratislava, 2001.
11. Monitoring týždenníkov TREND, Domino Fórum, Finance a úvěr, Ekonóm a Politická ekonomie.
12. Štatistické údaje Ministerstva financií SR, Štatistického úradu SR, NBS, MMF a OECD.